SEJ
SPOŁECZEŃSTWO
EDUKACJA
JĘZYK

Tom 18/2023, ss. 123-133
ISSN 2353-1266
e-ISSN 2449-7983
DOI: 10.19251/sej/2023.18(9)
www.sej.mazowiecka.edu.pl
Otrzymano: 30.05.2023
Zaakceptowano: 19.09.2023
Opublikowano: 28.12.2023

CC BY

Katarzyna Racka
Akademia Mazowiecka w Płocku
Orcid ID: 0000-0002-9589-3360

CZY RODZINA WSPIERA SENIORA W KORZYSTANIU Z NOWYCH TECHNOLOGII?

DOES THE FAMILY SUPPORT THE SENIOR IN USING NEW TECHNOLOGIES?

Streszczenie

Rozwój współczesnego świata mocno związany jest z dynamicznym postępem technologicznym. Szybka ekspansja technologii cyfrowych oraz większy dostęp do Internetu, sprawia, że coraz częściej rezygnuje się z tradycyjnych usług na rzecz e-usług.

Publikacja poświęcona jest opisowi sytuacji osób starszych w Polsce w kontekście rozwoju nowych technologii. Zaprezentowane zostały tutaj zarówno raporty badań Urzędu Statystycznego w Polsce jak i wyniki badań własnych uzyskanych z wywiadów standaryzowanych przeprowadzonych na grupie 48 seniorów. Na podstawie powyższych badań, autor publikacji stara się odpowiedzieć na pytania czy rodzina

Summary

The development of the modern world is strongly related to dynamic technological progress. The rapid expansion of digital technologies and greater access to the Internet mean that traditional services are increasingly abandoned in favor of e-services.

The publication concerns the situation of older people in Poland in the context of the development of new technologies. Both research reports from the Statistical Office in Poland and the results of own research obtained from standardized interviews conducted on a group of 48 seniors are presented here. Based on the above research, the author of the publication tries to answer the questions whether the family

wspiera seniora w korzystaniu z nowych technologii oraz jak pomoc rodziny lub jej brak, wpływa na podejście seniorów do korzystania z tych rozwiązań.
Za osoby starsze przyjęto w artykule osoby w wieku 60+ czyli osoby, które ukończyły 60 rok życia, zgodnie z ustawą z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych.

Słowa kluczowe: senior, rodzina, nowe technologie, wykluczenie cyfrowe.

supports seniors in using new technologies and how family support or its lack affects seniors' approach to using these solutions.The article defines elderly people as people aged 60+, i.e. people who are over 60 years of age, in accordance with the Act of September 11, 2015 on older people.

Keywords: senior, family, new technologies, digital exclusion.

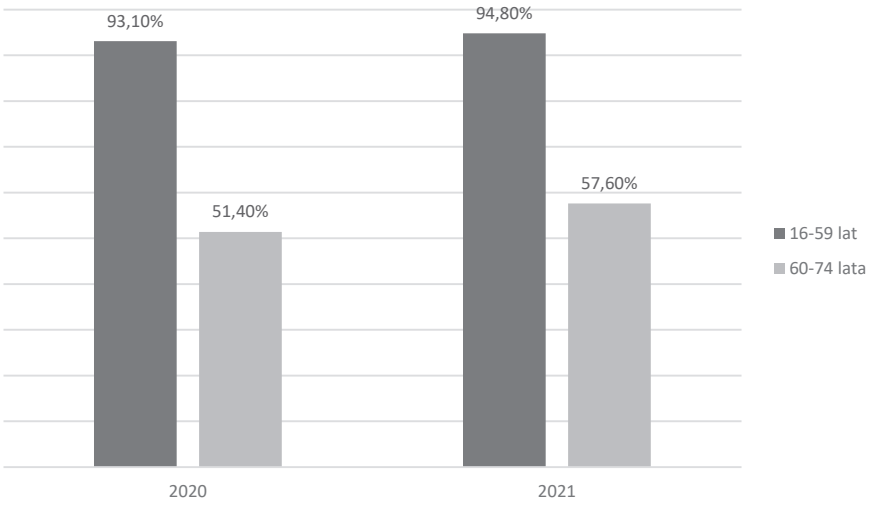
1. Wprowadzenie

Zachodzące w ostatnich latach zmiany w strukturze demograficznej ludności, związane z nasilającym się procesem starzenia społeczeństwa stanowią wyzwanie dla gospodarki, społeczeństwa i rodzin.

Z badań prowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny wynika, że udział osób starszych w populacji mieszkańców Polski systematycznie rośnie. Na koniec 2021 r. liczba osób w wieku 60 lat i więcej wyniosła 9,7 mln i w stosunku do roku poprzedniego zwiększyła się o 0,2%. Odsetek osób starszych w populacji Polski osiągnął poziom 25,7%. Według prognozy Głównego Urzędu Statystycznego, liczba ludności w wieku 60 lat i więcej w Polsce w roku 2030 ma wzrosnąć do poziomu 10,8 mln, a w 2050 r. wynieść 13,7 mln. Osoby starsze będą stanowiły około 40% ogółu ludności Polski. (GUS, 2022, s. 10)

Z badania „Wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych (ITC) w gospodarstwach domowych" przeprowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny wynika, że w roku 2021 z Internetu korzystała (w ciągu ostatnich trzech miesięcy poprzedzających badanie) ponad połowa (57,6%) osób w wieku 60–74 lata (58,2% kobiet i 56,9% mężczyzn). Regularnie (co najmniej raz w tygodniu) z Internetu korzystało 54,0% osób w wieku 60–74 lata. Porównując te wyniki z badaniami z roku 2018 przeprowadzonymi także przez Główny Urząd Statystyczny, możemy zauważyć, że w populacji osób starszych z roku na rok rośnie odsetek osób korzystających z Internetu. W roku 2018 z Internetu korzystała jedynie jedna trzecia osób w wieku 65–74 lat, a regularnie (co najmniej raz w tygodniu) z Internetem łączyło się zaledwie 29,8% osób w tym wieku. (GUS, 2020, s. 69)

Ilość użytkowników w wieku 60–74 lat korzystających z Internetu, była jednak dużo niższa w porównaniu do osób młodszych, wśród których z Internetem łączyło się w roku 2021 aż 94,8% osób. (GUS, 2022, s. 64)

Wykres 1. Udział osób korzystających z Internetu w ciągu ostatnich 3 miesięcy w liczbie osób danej grupy wieku.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie publikacji Sytuacja osób starszych w Polsce w 2021 r. Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Białymstoku 2022.

Powyższe różnice między seniorami i osobami młodszymi, mogą wynikać z faktu, iż Polacy, którzy ukończyli 60 rok życia mają często niższe kompetencje cyfrowe w porównaniu z osobami młodszymi.

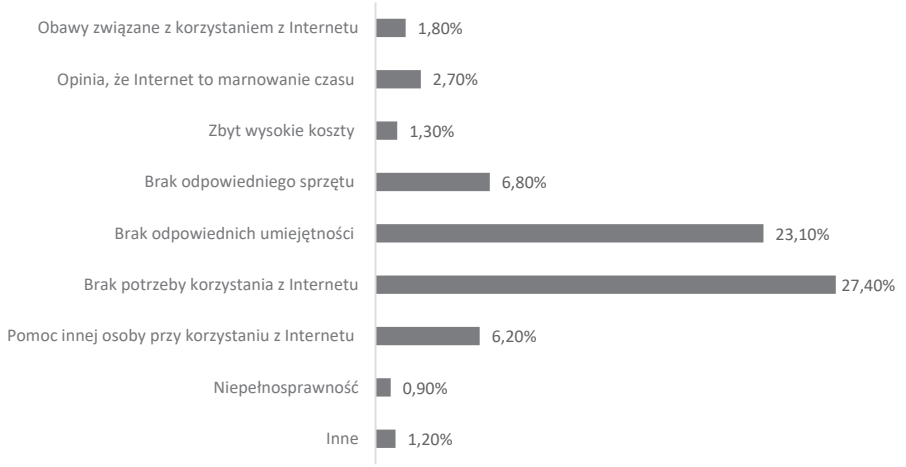
Dodatkowo można zauważyć, iż na aktywność seniorów w korzystaniu z Internetu ma wpływ także ich wykształcenie.

W zaprezentowanych badaniach, liczba regularnych użytkowników Internetu nie była zróżnicowana ze względu na płeć. Częstotliwość korzystania z sieci internetowej, według powyższych badań, zależała od poziomu wykształcenia. W 2021 r. wśród osób w wieku 60–74 lata z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym odsetek seniorów regularnie użytkujących Internet osiągnął jedynie wartość 21,4%, podczas gdy w gronie osób z wykształceniem średnim wyniósł 50,3%, a wyższym – 91,3%.

W roku 2021 wśród badanych w wieku 60–74 lata udział osób, które nigdy nie korzystały z Internetu wyniósł 34,5% tj. o 6,3 punktu procentowego mniej niż rok wcześniej. Odsetek seniorów niekorzystających z Internetu nieznacznie różnił się w gronie kobiet i mężczyzn (34,1% wobec 35,0%). Natomiast duże zróżnicowanie tego odsetka także zauważono biorąc pod uwagę wykształcenie. W gronie osób w wieku 60–74 lata z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym aż 71,5% osób nigdy nie korzystało z Internetu. Odsetek seniorów niekorzystających z Internetu z wykształceniem średnim wyniósł 36,7%, a z wykształceniem wyższym – 2,5%. [1]

[1] Dane obarczone znacznym błędem losowym.

Jako najczęstsze przyczyny niekorzystania z Internetu przez osoby w wieku 60–74 lata (w ciągu ostatnich 3 miesięcy) wskazano: brak takiej potrzeby oraz brak odpowiednich umiejętności. W roku 2021 wśród ogółu osób w wieku 60–74 odsetek seniorów niekorzystających z Internetu z tych powodów wyniósł odpowiednio 27,4% i 23,1%. Zbyt wysokie koszty czy też brak odpowiedniego sprzętu stanowiły bariery dla 1,3% i 6,8% osób w analizowanej grupie wieku.

Wykres 2. Udział osób w wieku 60–74 lata niekorzystających z Internetu w ciągu ostatnich 3 miesięcy w ogólnej liczbie osób w wieku 60–74 lata według wybranych przyczyn w 2021 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie publikacji Sytuacja osób starszych w Polsce w 2021 r. Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Białymstoku 2022.

2. Rola rodziny w życiu seniora

Rodzina jest podstawowym a zarazem naturalnym środowiskiem narodzin i rozwoju człowieka bez względu na jego wiek. W okresie starości zwiększa się wartość rodziny. Jest to związane m.in. z procesem wycofywania się osób starszych najpierw z kręgów zawodowych a następnie także społecznych. „*W życiu osoby starszej rodzina odgrywa zatem olbrzymią rolę, jest najważniejszym środowiskiem życiowej aktywności i grupą odniesienia. Prawidłowo funkcjonująca rodzina dostarcza człowiekowi starszemu wsparcia w różnych wymiarach (...)"* (A. Leszczyńska-Rejchert , 2010, s. 89)

„*Rozwój nauki, techniki oraz zmiany społeczno-kulturowe i obyczajowe przyczyniają się do utraty prestiżu osoby starszej w rodzinie, jej roli jako głównego nosiciela tradycji, czyli jako doradcy, a także do nasilenia się braku wzajemnego porozumienia między generacjami. Człowiek starszy nie ma już dawnego miejsca w rodzinie – był kiedyś mędrcem, przywódcą rodziny (szczególnie w tzw. rodzinie patriarchalnej), które gwarantowało mu*

wysoki status rodzinny i społeczny, stał się bardziej zależny od innych." (A. Leszczyńska-Rejchert, *2010*, s. 91)

Osoby starsze nie korzystające z nowych technologii stają się wykluczone społecznie, na które w dużej mierze składa się wykluczenie cyfrowe. *Ono też uważane jest za jedną z przyczyn słabego uczestnictwa społecznego seniorów*. (A. Fabiś, J. K. Wawrzyniak, A. Chabior, 2015, s. 252)

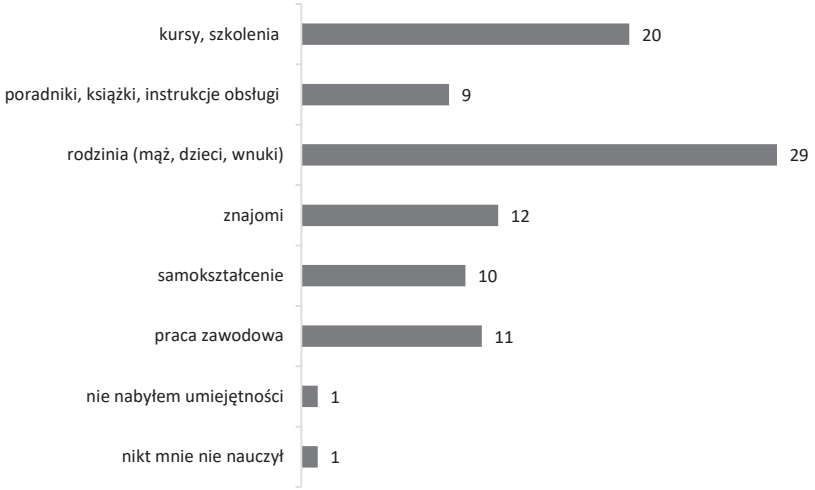
W ostatnich latach zmienia się model rodziny. Wzrasta liczba rodzin, w których seniorzy często mieszkają samotnie z dala od swoich dzieci i wnuków. Z publikacji „Starzenie się ludności Polski w świetle wyników narodowego spisu powszechnego ludności i mieszkań 2021" możemy dowiedzieć się, że gospodarstwa domowe tworzone przez dwie osoby powyżej 65 roku życia w 2021 r. stanowiły ponad 6% ogółu gospodarstw domowych i ich udział był wyższy o 1 punkt procentowy w stosunku do 2011 r. Mniej spektakularny, ale także widoczny wzrost można również zauważyć w jednoosobowych gospodarstwach domowych tworzonych wyłącznie przez osobę w wieku 65 lat i więcej. Gospodarstwa te w roku 2011 r. stanowiły 10,2% a w roku 2021 już 10,3% ogółu gospodarstw domowych. (GUS, 2023 r., s. 56)

Porównując powyższe wyniki badań nasuwa się zatem pytanie czy rodzina wspiera seniora w korzystaniu z nowych technologii?

3. Projekt badawczy

Badanie, które stało się podstawą niniejszej publikacji zostało przeprowadzone w formie wywiadu standaryzowanego (Z. Kwieciński, B. Śliwerski, 2004, s. 40). Wywiady zostały przeprowadzone na przełomie maja i sierpnia 2023 r. W badaniu udział wzięło 48 osób, które ukończyły 60 rok życia. Analizowaną zbiorowość w głównej mierze reprezentowały osoby mieszkające w miastach (71%), w której kobiety stanowiły 60%. Wśród badanych 17 osób było członkami Stowarzyszenia Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Płocku, z których 11 osób uczestniczyło w zajęciach z obsługi komputera i urządzeń mobilnych.

W pytaniu sprawdzającym poziom umiejętności korzystania z komputera, większość osób (46%) oceniła swoje umiejętności w stopniu dobrym. Osoby nie korzystające z komputera stanowiły 17% całej badanej grupy. Na pytanie sprawdzające sposób nabycia przez seniorów umiejętności korzystania z komputera lub smartfonu najczęściej wymienianą formą była pomoc rodziny (mąż, żona, dzieci, wnuki) i taką odpowiedź wskazało 29 uczestników badania.

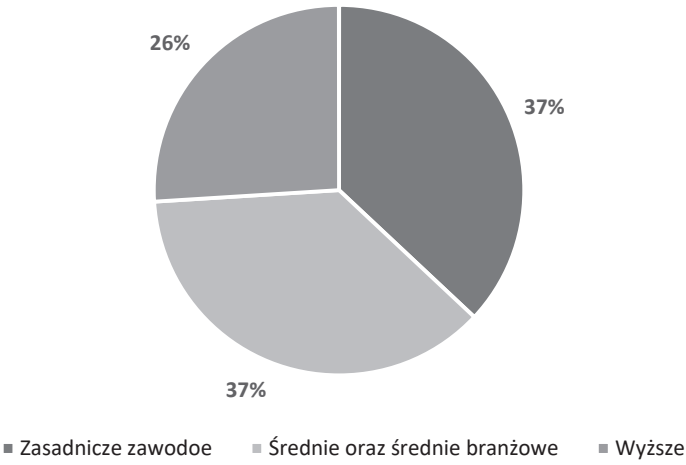

Nota: Respondenci mogli podać więcej niż jedną odpowiedź.
Wykres 3. Sposób nabycia przez seniorów umiejętności korzystania z komputera lub smartfonu.
Źródło: Opracowanie własne.

Jak łatwo zauważyć, osób które nie korzystały z pomocy rodziny w nauce korzystania z komputera i smartfona było zaledwie 19 i były to głównie osoby, które umiejętności swoje zdobyły dzięki kursom, szkoleniom (10 osób), pracy zawodowej (4 osoby).

Z wywiadów przeprowadzonych z seniorami, którzy zdecydowali się na pogłębianie swoich umiejętności poprzez uczestnictwo w zajęciach zorganizowanych w formie kursów lub szkoleń wynika, że to na ogół brak pomocy ze strony rodziny, zmobilizował ich do takiej formy samokształcenia. (Przykład wypowiedzi pierwszej: „*Nie mogę przymuszać wnuka do pomocy. Wnuki nie mają czasu pomagać seniorom, dlatego muszę uczyć się sama*." Przykład wypowiedzi drugiej: „*Dzięki poznaniu nowych możliwości odczuwam zmniejszenie dystansu międzypokoleniowego. Moje dzieci i wnuki, a szczególnie wnuki nie mówią „babciu, nie nadążasz". Aby świat się zmieniał my musimy się zmieniać*".) Dodatkowo osoby te często jako jeden z celów stosowania komputera wskazują kontakt z bliskimi. Rozłąka z rodziną, motywuje część seniorów do zastosowania nowych rozwiązań technologicznych do kontaktu z dziećmi lub wnukami. (*Przykład wypowiedzi: Za pomocą Skype kontaktujemy się z rodziną córki, która mieszka w Japonii*".)

W trakcie wywiadów, zauważono ponadto, że grupa 19 badanych seniorów (40% wszystkich badanych) korzysta ze stałej pomocy członków swojej rodziny w kwestiach związanych z bankowością elektroniczną oraz zakupami w sklepach internetowych. W grupie tej znajdowały się zarówno osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (37%) jak i średnim w tym także średnim branżowym (37%) oraz wyższym (26%).

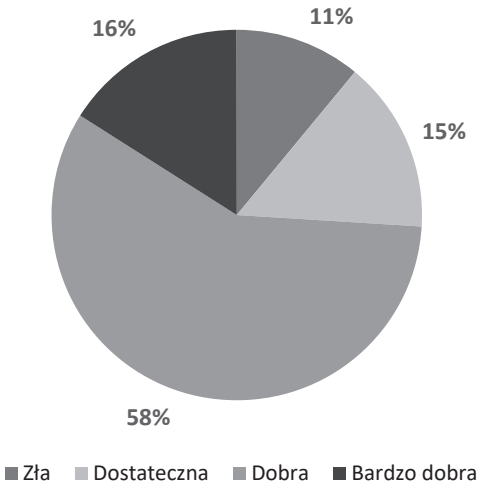

Wykres 4. Wykształcenie seniorów korzystających ze stałej pomocy członków rodziny przy obsłudze bankowości elektronicznej oraz wykonywaniu zakupów w sklepach internetowych.

Źródło: Opracowanie własne.

Analizując sytuację materialną[2] tych osób okazuje się, że najczęściej były to osoby, które oceniły swoją sytuację na poziomie dobrym (58%).

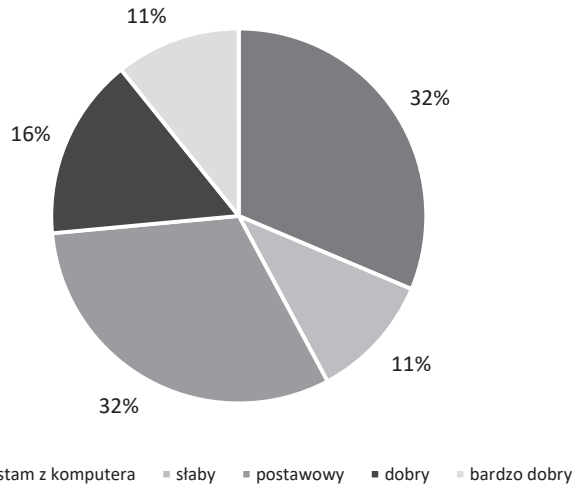
[2] Każdy z badanych seniorów sam oceniał swoją sytuacje materialną w skali czterostopniowej (zła, dostateczna, dobra, bardzo dobra).

Wykres 5. Sytuacja materialna seniorów korzystających ze stałej pomocy członków rodziny przy obsłudze bankowości elektronicznej oraz realizacji zakupów w sklepach internetowych.

Źródło: Opracowanie własne.

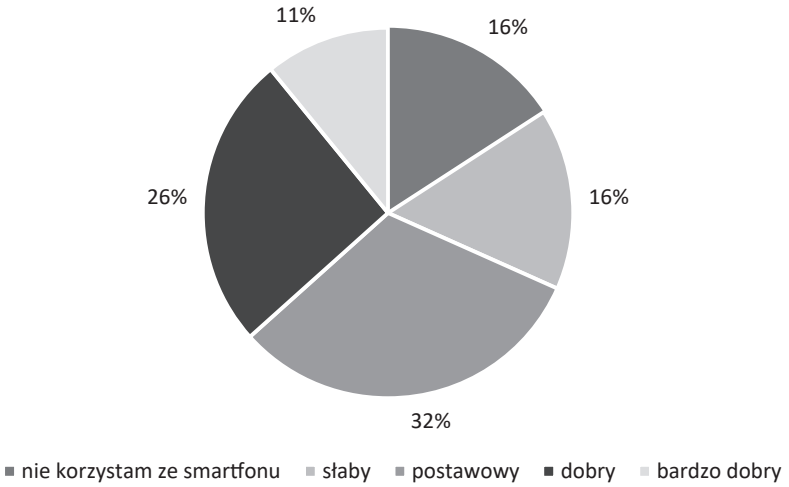
Na pytanie dotyczące poziomu umiejętności korzystania z komputera, większość z tych osób udzieliła odpowiedzi „nie korzystam z komputera" (takich osób było 32%) lub oceniła swój poziom umiejętności na poziomie podstawowym.

Wykres 6. Poziom umiejętności seniorów korzystania z komputera w grupie badanych, która zadeklarowała, iż korzysta ze stałej pomocy członków rodziny przy obsłudze bankowości elektronicznej oraz realizacji zakupów w sklepach internetowych.

Źródło: Opracowanie własne.

W pytaniu dotyczącym poziomu umiejętności korzystania ze smartfonu, najczęstszą deklarowaną odpowiedzią była ocena na poziomie podstawowym (32%).

Wykres 7. Poziom umiejętności seniorów korzystania ze smartfonu w grupie badanych, która zadeklarowała, iż korzysta ze stałej pomocy członków rodziny przy obsłudze bankowości elektronicznej oraz realizacji zakupów w sklepach internetowych.

Źródło: Opracowanie własne.

Głównym powodem jaki wskazują badani, który sprawia, że nie korzystają samodzielnie z bankowości elektronicznej jest ich brak umiejętności (przykład wypowiedzi: „*Nie nabyłem umiejętności korzystania z komputera. Nie jest mi potrzebny na emeryturze. Sam nie robię opłat, bo robią to za mnie dzieci, więc nie muszę korzystać z komputera. Gdybym był zmuszony to bym się nauczył.*"), brak potrzeby (przykład wypowiedzi: „*syn za mnie wszystko załatwia, po co mi to?"*), lęk przed popełnieniem błędów, lęk przed oszustami (przykład wypowiedzi „*Przelewami obecnie zajmuje się żona. Ja nie robię przelewów. Wolę płacić przy odbiorze. Nie mam zaufania. Jak żona zastrajkuje, to będę musiał się nauczyć.*"), brak komputera lub Internetu (przykład wypowiedzi: „*Bankowość elektroniczną obsługuje syn. To on dokonuje opłat i sprawdza stan konta. W Internecie kupuje córka i syn. Ja nie mam w domu Internetu i sprawnego komputera.*")

W kwestii związanej z zakupami w sklepach internetowych sytuacja jest trochę bardziej skomplikowana. Okazuje się, że duża część seniorów deklaruje wykonywanie zakupów w sklepach internetowych, jednak proces zakupów ograniczają oni do etapu wyboru produktu, który chcą zakupić. Etap dokonania zamówienia, w tym proces dokonania opłaty jest już często wykonywany przez dzieci lub współmałżonków tych badanych (przykład wypowiedzi: „*Zakupy – szukam w Internecie a płaci syn. Dużo rzeczy kupuję, ale płaci syn. Syn ostrzegł przed oszustami.")* Jako powód takiego działania seniorzy wskazują tu także na lęk przed oszustami oraz brak odpowiednich umiejętności.

Z bankowości elektronicznej oraz zakupów w sklepach internetowych rezygnują także osoby, które oceniły swój poziom umiejętności korzystania z komputera i smartfonu na poziomie dobrym, co wiąże się często z ich porównywaniem z innymi członkami rodziny. Uważają oni, iż inni członkowie ich rodzin znają się lepiej niż oni na bankowości elektronicznej czy zakupach w sklepach internetowych (przykład wypowiedzi: *„Potrafię znaleźć potrzebny mi przedmiot, ale nie zawsze umiem go zakupić. Córka radzi sobie z tym znakomicie, więc wolę korzystać z jej pomocy, żeby nie popełnić błędu w zakupach. To córka potrafi zweryfikować firmę sprzedającą, sprawdzić, czy to nie jakieś oszustwo. Ona też ma konta w różnych firmach, w tym Allegro – ja nie mam tych kont, bo nie wiem, jak je założyć, a zresztą boję się oszustwa. Ufam córce w tych sprawach.*") lub mają lepszą sytuację materialną (przykład wypowiedzi *„Tak, Opłaty robi mąż. Mąż ma lepszą sytuację materialną. Mąż też lepiej zna się na kwestii bezpieczeństwa i ochrony.*")

Ostatnim równie ważnym problemem jaki można zauważyć w grupie badanych osób jest kwestia rezygnacji z podjęcia inicjatywy nauki korzystania z komputera. Osoby, które swój poziom umiejętności korzystania z komputera oceniały w stopniu słabym lub udzieliły odpowiedzi „nie korzystam z komputera", „nie korzystam ze smartfonu" często nie chcą zwiększyć swoich umiejętności korzystania z tych urządzeń co jest tłumaczone podeszłym wiekiem, brakiem posiadania komputera i Internetu, brakiem potrzeby. (Przykład wypowiedzi pierwszej: *„Syn pomaga, nie korzystam z komputera, nie chcę się uczyć. Ja nie korzystam z komputera. Nie mam komputera, bo syn mnie nie nauczył. Nikt mnie nie nauczył. Na naukę jest już za późno dla mnie. W pracy przed emeryturą nie było mi to potrzebne. Mój umysł nie jest tak zdolny bym chodził się uczyć. Gdybym miał 60 lat to bym się zdecydował, ale człowiek ma prawie 80 lat.*" Przykład wypowiedzi drugiej: *„Nie używam, a po co mi to? Chyba nawet nie chciałabym mieć komputera, bo to jest droga rzecz i nie chciałabym niczego popsuć. Pewnie jak bym poprosiła, to syn by mi kupił, ale pewnie by się śmiał ze mnie, że po co mi to na stare lata*".)

4. Podsumowanie

Wiek XXI to wiek wielu transformacji cyfrowych oraz wiek społeczeństwa nowych technologii. To one przyspieszają rozwój gospodarczy i przeobrażają naszą rzeczywistość oraz nasze rodziny.

Poziom posiadanych cyfrowych umiejętności i doświadczenia jest wciąż mocno zróżnicowany w naszym kraju zwłaszcza w podziale na grupy wiekowe. Nadal najsłabiej wypada w nim najstarsza grupa wiekowa. (GUS, 2022) Z drugiej strony obserwujemy wzrost aktywności seniorów używających komputera i Internetu.

Z przeprowadzonych badań wynika, że rodzina jest najczęściej wskazywanym źródłem pomocy nabycia przez seniorów umiejętności korzystania z komputera lub smartfonu.

Często to najbliżsi – mąż, żona, dzieci lub wnuki przekazują wiedzę swoim seniorom oraz chronią ich przed zagrożeniami takimi jak oszustwa. Okazuje się, że czasem

pomoc taka w pewnym stopniu rozleniwia seniora w samodzielnej aktywności korzystania np. z bankowości elektronicznej czy sklepów internetowych. Człowiek taki staje się bardziej zależny od innych.

Jednak z drugiej strony, pomoc ta daje tym osobom możliwość korzystania z tych usług.

Brak pomocy rodziny potrafi zmobilizować część seniorów do większej samodzielności w korzystaniu z nowych rozwiązań technologicznych oraz zaoferować im nowe możliwości kontaktu z rodziną poprzez np. komunikatory internetowe.

Jednak, analizując zaprezentowane w tej publikacji badania, okazuje się, iż w naszym społeczeństwie nadal jest duża grupa osób starszych, które z powodu złej sytuacji zawodowej, kiepskiego stanu zdrowia lub braku odpowiedniej pomocy, nie korzysta z nowych technologii. Osoby takie stają się wykluczone cyfrowo co zarazem przyczynia się też do ich wykluczenia społecznego. Aby rozwiązać powyższy problem warto nie zapominać o seniorach i wspomóc ich w świecie rozwoju technologicznego.

Literatura

Fabiś, Artur, Joanna K. Warzyniak i Agata Chabior. 2015. *Ludzka starość*. Kraków: Impuls

Kwieciński, Zbigniew i Bogusław Śliwerski. 2004. *Pedagogika. Podręcznik akademicki.* t. 1. Warszawa: PWN

Leszczyńska-Rejchert, Anna. 2010. *Człowiek starszy i jego wspomaganie – w stronę pedagogiki starości.* Olsztyn: UWM

Materiały źródłowe i dokumenty:

Dz.U. 2015 poz. 1705, Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych, Art. 4.

Narodowy spis powszechny ludności i mieszkań 2021. Starzenie się ludności Polski w świetle wyników narodowego spisu powszechnego ludności i mieszkań 2021. Główny Urząd Statystyczny 2023 r. Warszawa.

Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2022 r. Główny Urząd Statystyczny. 2022. Warszawa, Szczecin.

Sytuacja osób starszych w Polsce w 2021 r. Główny Urząd Statystyczny. 2022. Warszawa, Białystok.

Sytuacja osób starszych w Polsce w 2018 r. Główny Urząd Statystyczny w Polsce 2020. Warszawa, Białystok.

Informacje o Autorce:

Mgr Katarzyna Racka jest nauczycielem akademickim Akademii Mazowieckiej w Płocku. Jest autorką publikacji z zakresu informatyki i pedagogiki. Szczególnie interesuje się tematyką dotyczącą zastosowań nowych technologii informacyjnych.

Kontakt:

k.racka@mazowiecka.edu.pl